

Mirties bausmė Žemaičių pilies teisme XVI–XVII a. I pusėje (*)

GITANA ZUJIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas gzujiene@gmail.com

Straipsnyje, naudojantis archyvinėmis Žemaičių pilies teismo knygomis, analizuojamas mirties bausmės taikymas šio teismo praktikoje. Aiškinamasi, už kokius nusikaltimus ir kokios buvo skiriamos mirties bausmės. Tiriamas šios bausmės prašymo, skyrimo ir vykdymo santykis. Atkreipiamas dėmesys, kaip praktikoje buvo laikomasi Lietuvos Statuto nuostatų.

Raktažodžiai: Žemaičių pilies teismas, pilies teismo knygos, mirties bausmė, Lietuvos Statutas

Žemaitijos Kunigaikštystė, vėliau seniūnija, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtyje visada užėmė išskirtinę padėtį. Jau Kazimiero, vėliau Aleksandro ir Žygimanto Senojo privilegijose buvo deklaruojamas tam tikras teisminis šios valstybės dalies savarankiškumas ir atskirumas. Valdovai pažadėdavo neimti teismo mokesčio, į Žemaitijos teritoriją nebesiųsti savo teismo pareigūnų [40, 42]. Šis atskirumas iš dalies buvo panašus į tą, kurį turėjo slaviškos žemės: Vitebskas, Polockas, Kijevas, Voluinė. Iš kitos pusės, šiomis privilegijomis buvo formuluojamos ir naujos baudžiamosios teisės nuostatos. Pavyzdžiui, iš bendravalstybinių privilegijų jose randame įpareigojimą nebausti, neįrodžius kaltės teisme, taip pat nurodytos bausmės už bajoro nužudymą [40, 43]. 1529 m. rugsėjo 29 d. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis paskelbė, kad nuo šiol visoje valstybės teritorijoje veiks vienas Statutas, kuriuo teisiami turi būti visi jos gyventojai. Ši nuostata buvo įtvirtinta ir pačiame Statute: „neturi kitaip mūsų valdinių teisti, tik šia rašytine teise, kurią **visiems** mūsų Didžiosios Kunigaikštystės valdiniams suteikėme“ [36, 176]. Po 1564–1566 m. teismų ir administracinės reformos Žemaitija išlaikė savo administracinio suskirstymo specifiką. Nors jos teritoriją sudarė keliolika nedidelių pavių, savo reikšme jie nebuvo prilyginti sukurtiems reformos metu. Todėl naujieji žemės, pilies ir pakamario teismai buvo įkurti tik Raseiniuose. Šiuo požiūriu Žemaitijos padėtis liko panaši į jau minėtų slaviškų vaivadijų padėtį, kur bajoriški teismai taip pat buvo įkurti tik vaivadijų centruose. Nuo daugumos pavių teismų

(*) Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Mirties bausmė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVII a. pirmoje pusėje: teorija ir praktika“ (LIT-5-18).

Žemaitijos teismų jurisdikcija skyrėsi didžiule užimama teritorija. Todėl darbo krūvis juose turėjo būti ypač didelis. Šiame straipsnyje analizuosime, kaip Žemaitijos piliečiams sekėsi susitvarkyti su savo darbu sprendžiant baudžiamąsias bylas. Nagrinėsime mirties bausmės skyrimo ir jos vykdymo problemą.

ISTORIOGRAFIJA

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės baudžiamoji teisė pradėta tyrinėti dar XIX a. pabaigoje. Šia tema nemažai darbų yra tiek Lietuvos, tiek kaimyninių šalių istoriografijoje [16–18; 23; 28; 38; 41–42; 44]. Tačiau daugumoje jų ši problema analizuojama remiantis vien teisės aktais. Tik Grigorijaus Diemčenkos [41] ir Edvardo Gudavičiaus [23] darbuose teisės normos aptariamos pateikiant ir jų taikymo praktikoje pavyzdžius. Didesnis susidomėjimas teisės normų taikymu praktikoje Lietuvos istoriografijoje išryškėjo pastarąjį dešimtmetį. Neseniai apgintos dvi reikšmingos disertacijos, kuriose analizuojamas Statuto baudžiamosios teisės normų taikymas teismų darbe, tiesa, vėlesniuoju laikotarpiu – XVIII a. Tačiau jų išvalgos reikšmingos ir tiriant ankstesnius laikus [19–20; 34]. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų praktika ypač išsamių tyrimų sulaukė iš Ukrainos istorikų [43]. Ikireforminio Lucko piliečių teismo darbą tyrinėja Volodimiras Poliščiuakas [45–47]. Teisėtvarką ir Antrojo Statuto funkcionavimą Voluinės piliečių ir žemės teismuose analizuoja Natalija Starčenko [48–50]. Ši tema Žemaitijos istoriografijoje taip pat nėra visiškai nauja. Į baudžiamosios teisės problemas Žemaitijoje yra gilinamasi ir analizuojant kitus klausimus. Vienas iš ankstyviausių tokių darbų – lenkų istoriko Kazimierzo Sochanievičiaus tekstas apie raganų procesus Žemaitijoje [33]. Parengtas XX a. I pusėje, jis supažindino skaitytoją su raganų teismais ir už šį nusikaltimą taikytomis bausmėmis. Žemaičių piliečių teismo knygas savo tyrime naudojo Rita Trimonienė [35]. Jonas Drungilas, tyrinėdamas bajorijos socialinį mobilumą, taip pat rėmėsi Žemaitijos bajorijos pavyzdžiais ir duomenimis iš Žemaitijos teismų knygų. Jo darbuose greta kitų problemų aptariami bajorijos santykiai su kaimynais, gvildinamas nusikaltimų ir atsakymo už juos klausimas [21; 22]. Specialiai išskirti reikėtų Eugenijaus Saviščevo tyrimus, kur pagrindinis dėmesys skiriamas būtent XV–XVII a. Žemaitijai. Pradedant Žemaitijai skirtų Lietuvos valdovų privilegijų publikacija ir analize, baigiant jos savivaldos organų, teismų, Žemaitijos elito formavimosi tyrinėjimais [31; 40]. Be šių apibendrinančių tyrimų, tarp jo darbų galima rasti ir pamažu Lietuvos istoriografijoje populiarėjančio pavienio atvejo mikroanalizę [32]. Būtent šis tyrimas yra artimiausias ir šiai temai. Be 1555 m. Žemaitijos bajoro Adomo Adamkavičiaus nužudymo bylos publikacijos, jame išsamiai aptariami bylos dalyviai, teismo vieta ir jo procesas, bausmės skyrimo procedūra. Irena Valikonytė analizavo Pirmojo Lietuvos Statuto funkcionavimą Žemaitijos teismuose, paskelbė keletą teismo dokumentų [37]. Žemaitijos piliečių teismų medžiaga buvo naudojama ir Gitanos Zujienės straipsnyje apie bausmes už raganavimą [39]. Tačiau tai yra tik pavieniai darbai, „užkabinantys“ baudžiamosios teisės Žemaitijos teismuose problemą, arba atvejai, kai tyrime naudota šių teismų produkcija, teismų knygos. Šio tyrimo tikslas – pateikti, kiek leis turimi šaltiniai, išsamesnį nusikaltimo ir bausmės santykio vaizdą.

ŠALTINIAI

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai – Žemaitijos piliečių teismo knygos. Jos saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Čia yra keturiolika šio teismo knygų iš mūsų

tiriamąjį laikotarpį. Pirmoji – 1602–1606 m. [1], 2-ojo dešimtmečio knygų neišlikę. Iš XVII a. 3-iojo dešimtmečio yra viena knyga (1628–1629) [2], 4-ojo dešimtmečio – net 7 knygos [3–9]. Tiesa, viena iš jų (1632) pateikta kaip pilies teismo knyga, o iš tikrųjų yra po valdovo Vladislovo Vazos mirties veikusio kaptūrinio teismo knyga [5]. 5-ąjį dešimtmetį pristato dvi knygos [10–11]. Iš 6-ojo dešimtmečio iki švedų okupacijos 1654 m. yra nuosekliai išlikę visų metų teismų dokumentai, surišti į 3 knygas [12–14]. Savo struktūra jos šiek tiek skiriasi. Pirmoje visi dokumentai (tiek teisminiai, tiek notariniai) surašyti iš eilės pagal pateikimo datą. Vėlesnių metų įrašai buvo skiriami į tris dalis: teismo sprendimus, notarinius įrašus ir intromisijas. 4-ajame dešimtmetyje panašiu principu grupuoti jau kiekvienos sesijos dokumentai – kiekvienoje sesijoje buvo išskiriami teisminiai ir notariniai įrašai. Visų metų intromisijos, kaip ir anksčiau, registruotos knygose gale. Be to, Lietuvos Statutas numatė, kad kiekvienas teismas privalo turėti vadinamąsias „juodašias knygas“, kuriose būtų registruojami kaltinimai vagystėmis nemaišant jų su kitais įrašais [52, 338, XIV.12]. Kadangi bausmės griežtumas už šį nusikaltimą priklausė nuo to, kelintą kartą asmuo buvo kaltinamas, toks registras turėjo palengvinti nusikaltimo įrodymą ir bausmės skyrimą. Žemaitijos teismuose šios knygos tikrai egzistavo. Pilies teismo įrašuose jos vadintos tiesiog „juodosiomis knygomis“ [4, 271], kaptūrinio teismo – „pilies juodosiomis knygomis“ [5, 197–198, 206]. Bylose randame nuorodų į 1608, 1621, 1625, 1626, 1628, 1629, 1634, 1646 m. juodašias knygas. Dažnai tie kaltinimai būdavo patvirtinami „ant paskutinio gyvenimo laiptelio“, t. y. vieną iš nuteistųjų vedant į kartuves. Pasirodo, jose buvo registruojami kaltinimai ne tik vagystėmis, bet ir kitais nusikaltimais, pavyzdžiui, raganavimu [29, 218]. Šios knygos labai papildytų tyrimą, deja, iki mūsų dienų neišliko.

Žemaitijos teismų bylų nuorašų gausu Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje esančiame Konstantino Jablonskio fonde [15]. Iš baudžiamosios teisės srities istoriką labiausiai domino raganavimo bylos. Jo surinkta medžiaga vėliau buvo papildyta ir publikuota [29]. Tyrime taip pat naudotos bylos iš Žemaitijos pilies teismo knygų, skelbtos kituose šaltinių rinkiniuose [24]. Su XVI a. Žemaitijos teismų realijomis susijusių įrašų rasta Lietuvos Metrikoje, Teismų knygose [25–27]. Bendroms teisės aktų nuostatoms mirties bausmės klausimu išsiaiškinti tyrime naudoti visi trys Lietuvos Statutai [36; 51–52].

Apie kriminologinę situaciją Žemaitijoje XVI a. turimi šaltiniai teikia gana padriką informaciją. Kadangi Žemaitijos teismų knygų iš šio amžiaus neišlikę, naudojome publikuotas Lietuvos Metrikos valdovo teismo knygas. Pavyzdžiui, 1542 m. valdovo skirtam teismo pirmininkui Motiejui Vaitiekaičiui Jonaičiui tapus Žemaitijos seniūnu, šis teismas kurį laiką net posėdžiavo Žemaitijoje, Šaukėnuose [27, 227–264]. Spręsti apie sudėtingą situaciją Žemaitijoje galima iš 1535 m. kovo 21 d. valdovo nurodymo Žemaitijos seniūnui Jonui Mikolajevičiui Radvilavičiui [26, 192]. Valdovas susirūpinęs, kad ten labai išplitę žmogžudystės, žiaurumai, plėšimai, vagystės, antpuoliai, daug bajorų ir net tijųų nužudyta, nurodė seniūnui kuo greičiau imtis priemonių problemai spręsti, nustatyti kaltininkus ir be jokio gailėsčio juos bausti, o seniūnijos gyventojus ragino netoleruoti tokios netvarkos ir seniūnui apie jos kėlėjus tuoj pat pranešti. Remiantis negausiais šio laikotarpio šaltiniais, galima išskirti dviejų tipų nusikaltimus, už kuriuos buvo skirta mirties bausmė. Tai nužudymai ir vagystės. Vagystės, paprastai įvykdytos nekilmingų asmenų, visais atvejais buvo baudžiamos mirtimi kartuvėse. Tuo tarpu už nužudymus bausmės sunkumas priklausė nuo to, kokio socialinio sluoksnio žmogus buvo nužudytas. Bajorams mirties

bausmė už žemesnio sluoksnio asmens nužudymą nebuvo skiriama. Pavyzdžiui, 1542 m. rugpjūčio 22 d. M. V. Jonaitis sprendė dviejų bajorų bylą dėl vieno iš jų valstiečio nužudymo [27, 231]. Paaiškėjo, kad Vaitiekus Bukaitis kito bajoro valdinį kaip vagį sulaukė su voginiu ir pakorė. Tačiau pagal Statutą jį teisti galėjo tik jo ponas arba, šiam atsisakius vykdyti teisingumą, nukentėjusysis turėjo kreiptis į teismo pareigūnus, o ne savivaliauti. Todėl Vaitiekus buvo nuteistas sumokėti 10 kapų grašių galvinę nužudyto valstiečio ponui. Po keleto dienų buvo svarstoma panaši byla – kreipėsi Kražių klebonas Andrius ir kaltino bajorą Grigą Mikalojaitį, kad šis nužudęs jo veldamą. G. Mikalojaitis gynėsi, kad pakorė valstietį taip pat už vagystę, sulaukęs su voginiu po Šiaulių vietininko teismo [27, 233–234]. Neaišku, kaip situaciją valdovo atstovai būtų vertinę šį kartą, nes veldamas vėl buvo nuteistas nedalyvaujant jo šeimnininkui. Tačiau paaiškėjo, kad šis įvykis vyko prieš 5–6 metus. Tada teisėjai, remdamiesi Statuto straipsniu dėl senaties, skundą atmetė, nurodydami, kad kunigas dėl neteisybės turėjo kreiptis per trejus metus. 1542 m. rugpjūčio 31 d. buvo sprendžiama byla dėl tarno keliuočio nužudymo viešajame kelyje [27, 237]. Įtariamieji taip pat bandė nužudytąjį apkaltinti vagyste, tačiau prisiekti buvo leista ieškovui. Pagal Pirmąjį Lietuvos Statutą, iš žudikų turėjo būti išieškota 20 kapų grašių galvinė. Tuo tarpu bajorui arba žemesnio socialinio sluoksnio žmogui nužudžius bajorą buvo skiriama mirties bausmė. 1565 m. rugpjūčio 1 d. valdovo teismui bajoras Stanislovas Stravinskis su broliu Adomu ir motina Barbora skundė Užvenčio tiją Stanislovą Gubą, kad šis sukurstė savo pavaldinius, o šie nužudė jo tėvą Ščiasną Stravinskį. Buvo sugautas vienas iš žmogžudystės dalyvių Motiejus Mirkovskis. Pats tiją prieš teismą nestojo dėl karinės tarnybos. Teismas nuteisė Motiejų mirties bausme nukirsdinant. Tačiau šis bausmės vykdymo metu nuo budelio iš aikštės („iš po kalavijo“) pabėgo. Nurodyta, kad bausmė bus įvykdyta, kai tik bėglį sugaus [25, 128–130].

Aptarti XVI a. šaltiniai, deja, neleidžia daryti apibendrinimų apie dažniausius nusikaltimus, dažniausiai taikytas mirties bausmės formas. Visiškai kitokia situacija yra XVII a. I pusėje. Iš teismų knygų visų pirma ryškėja to meto nusikaltimo ir bausmės samprata, bausmės tikslai. Nusikaltimas buvo ne tik nusizengimas visuomenei, teisės normų sulaužymas, bet ir nusikaltimas prieš Dievą, jo užrūstinimas [1, 280]. Bausmės tikslas buvo atkurti teisingumą, ne bet kokį, bet šventą teisingumą [1, 18, 51]. Bausmei buvo suteikta sakralinė reikšmė. Ji buvo skiriama siekiant užkirsti kelią kitiems panašaus pobūdžio nusikaltimams [2, 152]. Be to, teismo skirta bausmė turėjo užkirsti kelią galimam kerštui [4, 543v].

Dažniausi nusikaltimai, už kuriuos prašoma skirti mirties bausmę, buvo nužudymai. Jie sudarė apie trečdalį visų nusikaltimų. Tai, kokia mirties bausmės forma už juos buvo skiriama, priklausė nuo to, kur, kada, kaip ir kas buvo nužudytas. Statutas už tai numatė daugybę mirties bausmių – nukirsdinimą, ketvirčiavimą, sodinimą ant kuolo, nukankinimą, paskandinimą maiše su gyvūnais. Tačiau Žemaitijos pilies teisme aptinkame tik dvi – nukirsdinimą ir ketvirčiavimą. Ketvirčiavimas būdavo skiriamas už labai žiaurų nužudymą arba sunkų aukštesnio socialinio sluoksnio žmogaus sužalojimą. Pavyzdžiui, 1635 m. kovo 6 d. bajorė Zuzana Opulska ir jos atstovas Kazimieras Varanovskis kaltino Marką Malcheravičių Vitelaitį jos vyro Petro Opulskio ir jo tarno Juozapo Bunkaičio nužudymu [7, 35–36]. Bylos svarstymo metu paaiškėjo, kad tarp Opulskių ir Vitelaičių tvyrojo sena nesantaika (Opulskis nenorėjo pripažinti Vitelaičių bajoriškos kilmės), kuri ir galėjo būti užpuolimo priežastimi. Opulskis kartu su lydinčiu tarnu buvo patykoti naktį viešajame kelyje grįžtantys namo ir žiauriai užkapoti, o kūnai paskandinti upėje.

Sulaikytas Markas Vitelaitis prisipažino tai padaręs kartu su tėvu Malcheru ir dėde (?), Mykolu Vitelaičiais ir bernu (parobku). Markas buvo nuteistas mirties bausme ketvirčiuojant. Kitų nusikaltimo dalyvių tada sulaikyti nepavyko. Mirties bausmė už nužudymus dažniausiai buvo grindžiama Statuto XI skyriaus 17 straipsniu „Apie nužudymą arba sužalojimą iš pasalų“. Mirtis laukė ir žudikų bendrininkų už pagalbą arba prieglobsčio teikimą. Jau minėtoje byloje, atrodo, kad M. Vitelaičiui bausmė nebuvo įvykdyta, nes šis sugebėjo pabėgti. Tų pačių metų birželio 7 d. mirties bausmės jau buvo reikalaujama Baltramiejui Adomavičiui Opulskiui už tai, kad šis neva trukdė gaudyti bėglį [7, 270]. Tiesa, bausmės jis išvengė, nes teismas leido jam prisiekti dėl savo nekaltumo. Pagalba nužudant 1644 m. gegužės 10 d. buvo kaltinamas Kazimieras Narkevičius [10, 131]. Kadangi žudikas Markas Butrimavičius nepatvirtino turėjęs bendrininką, K. Narkevičiui jo likimo pavyko išvengti – skirta išsiteisinimo priesaika. Pats M. Butrimavičius buvo ketvirčiuotas. Mirties bausmė pagal tą pačią Statuto nuostatą buvo skiriama ir už sunkų sužalojimą iš pasalų [7, 18]. 1603 m. gegužės 10 d. ji buvo paskirta Jurgiui Mikolajevičiui Bartkevičiui už tėvo sumušimą [1, 137]. Tiesa, vėliau paaiškėjo, kad kaltinimas buvo melagingas, bausmė panaikinta [1, 212–213v]. 1637 m. gegužės 12 d. ketvirčiavimo bausmė buvo skirta grupei asmenų už anpuolį, plėšimą ir sužalojimus [9, 38v].

Antrasis pagal dažnumą nusikaltimas, už kurį buvo reikalaujama mirties bausmės, – tai vagystės ir plėšimai. Žemaitijos pilies teismo knygoje jie sudaro taip pat beveik trečdalį visų nusikaltimų. Pagal Statutą, sugauto su voginiu, brangesniu nei 4 kapos grašių, vienareikšmiškai laukė mirties bausmė kartuvėse [52, XIV. 7]. Pavyzdžiui, 1629 m. sausio 20 d. Jurgis Augustinavičius Montkevičius skundė kitą bajorą Joną Sebastijanovičių Talvaišaitį vagyste [2, 151–152v]. Kadangi S. J. Talvaišaitis prisipažino, teismas šią bausmę skyrė. Tiesa, tiek ieškovas šaukime, tiek teismas, skirdamas bausmę, rėmėsi Statuto XIV skyriaus 14 straipsniu, kuriame mirties bausmė nenumatyta. Tai tiesiog raštininko klaida ar teisinių žinių trūkumas – dabar sunku pasakyti. 1631 m. vasario 6 d. mirties bausmės skyrimas už vagystę sulaikius su voginiu motyvuojamas Statuto XIV skyriaus 3 straipsniu [3, 26–29v]. Nors Trečiasis Lietuvos Statutas švelnino bausmę už arklių vagystę [52, XIII. 1–3], tačiau 1631 m. birželio 4 d. vyskupo Vainos valdinys Augustinas Bružaitis už kumelės vagystę buvo nubaustas mirtimi [3, 736v]. Šios bausmės reikalauta ir valdiniui Abraomui Šešukui už 4 arklių vagystę [3, 386], o Vaitiekui Kasperavičiui mirties bausmė skirta už jaučio vagystę [3, 438v]. Sudėtingiau buvo įrodyti nusikaltimą, kai įtariamąjį sulaikydavo be voginio. Statutas numatė skirtingą procedūrą, kai vagyste įtariamasis bajoras ir kai vagyste įtariamasis valstietis ar nelaisvas žmogus [52, XIV. 10; XIV. 19–20]. Teismų praktikoje tai labai aiškiai matyti. Sprendimas labai priklausė nuo to, kas susitikdavo teisme. Pavyzdžiui, 1637 m. gegužės 10 d. į teismą kreipėsi pats Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius ir kaltino poną Dovydą Spivakaitį apvogus jo valdinio klėtį [9, 14]. Reikalavo jam mirties bausmės, nes tai buvo jau ketvirtas kaltinimas vagyste. Pagal Statuto XIV skyriaus 10 straipsnį, tokiu atveju priesaika turėjo būti skiriama ieškovui. Tačiau teismas, atsižvelgęs į tai, kad nukentėjęs asmuo (valdinys) yra žemesnio socialinio sluoksnio, priesaiką skyrė kaltinamajam. Tos pačios sesijos metu D. Spivakaitis vagyste buvo kaltinamas dar kartą jau kito asmens [9, 18]. Kaltinimą parėmė net jo bendrininkas, kuris buvo nuteistas pakarti. Tačiau vėl, kadangi nukentėjęs buvo valstietis, priesaika paskirta D. Spivakaičiui kaip bajorui. Maža to, net nereikalauta Statute numatytų bendrų priesaikininkų. Kitaip tokios bylos baigdavosi, kai teisme stodavo bajoras prieš bajorą. Labai įdomi byla vyko 1631 m. gegužės mėn., kai Adomas Šoltė apkaltino

Gabrielių Daugėlą antpuoliu, įvykdyta vagyste ir reikalavo jam mirties bausmės [3, 267]. Tačiau greitai byla pasisuko prieš patį ieškovą. Paaiškėjo, kad G. Daugėla kartu su vazniu ir apylinkės bajorais tiesiog atsiėmė iš A. Šoltės jo pavogtus daiktus. Buvo pateikti įrodymai iš „juodųjų knygų“, kad A. Šoltė jau mažiausia keturis kartus anksčiau buvo įtartas vagyste. Šiuo atveju teismas jam skyrė mirties bausmę. Reikia pažymėti tai, kad skiriant bausmę už vagystę dar papildomai visada nurodomas kankinimas.

Nemažai vagysčių, plėšimų ir dauguma nužudymų būdavo įvykdoma antpuolių metu. Tačiau kaltinimai dažniausiai formuluoti taip, kad tik iš tolimesnės bylos medžiagos paaiškėdavo nusikaltimo aplinkybės. Kaltinimai konkrečiai antpuoliu Žemaitijoje nebuvo labai dažni.

Daugiau kaip 15 proc. nusikaltimų sudarė dokumentų klastojimas. Daugiau kaip pusę jų padarydavo patys teismo pareigūnai, t. y. vazniai. Jie kaltinti šaukimų į teismą klastojimu, dažniausiai datos taisymu, kvitų, skolos raštų falsifikavimu. Dar apie 5 proc. visų nusikaltimų sudarė melagingi vaznių liudijimai teismo proceso metu ir melagingų liudijimų įrašymas į teismo knygas. Statutas už tai numatė mirties bausmę [52, IV. 9]. Tačiau XVII a. pradžioje realiai mirties bausmė buvo skiriama gana retai. Teismas atsižvelgdavo į tai, ar vaznys iš to turėjo asmeninės naudos, ar tas naudos siekimas nurodytas šaukime. Nuo to priklausė bausmės griežtumas. Pavyzdžiui, 1603–1607 m. vaznys Stanislovas Dobkevičius dokumentų klastojimu ir melagingais liudijimais kaltintas net 4 kartus [1, 290, 310, 370v, 396v]. Apkaltinus pirmą kartą, jis buvo pašalintas iš vaznio pareigų, jam skirta 12 savaičių kalėti. Visais kitais atvejais jam skirta išsiteisinamoji prietaisai. 1607 m. gegužės 7 d. vazniui Bartolomėjui Stanislavovičiui už skolos kvito suklastojimą buvo skirtos 6 savaitės kalėjimo, nes teisme nebuvo įrodyta, kad iš to jis turėjo asmeninės naudos [1, 399]. Vėliau šiose bylose nustota akcentuoti asmeninę naudą, todėl skirtų mirties bausmių gerokai padaugėjo. Pavyzdžiui, 1631 m. gruodžio 4 d. vazniui Joachimui Talvoiševičiui už tokį patį nusikaltimą jau skirta mirties bausmė [4, 537v]. 1635 m. sausio 10 d. Jonas Jarudavičius kaltino vaznį Mikalojų Paulavičių Alechnavičių melagingu liudijimu, neva šis apžiūrėjęs Jarudavičiaus sunkiai sužaloto Povilo Gimbuto žaizdas [7, 18]. Paaiškėjo, kad tai buvo Gimbutų kerštas už tai, kad metais anksčiau tas pats J. Jarudavičius sužalojimu iš pasalų apkaltino Motiejų Gimbutą, už ką jam buvo skirta mirties bausmė. Vaznio likimas neaiškus, nes byla buvo atidėta. Bylose dažnai nenurodoma, kokia mirties bausmė vazniui skirta. Tik 1637 m. liepos 6 d. vaznys Bagdonavičius už reliacijos suklastojimą nuteistas pagal Statuto I skyriaus 16 straipsnį skiriant sudeginimo bausmę [9, 105]. Paprasti bajorai (ne pareigūnai) dažniausiai kaltinti skolos raštų ir turto perleidimo dokumentų klastojimu. Už šį nusikaltimą paprastai reikalauta mirties bausmės sudeginant. Pavyzdžiui, 1603 m. rugpjūčio 3 d. Petras Katkovskis (Katkauskas?) kaltino Bartošą Sobepanskį suklastojus jo žmonos Juditos Katkovskos skolos raštą. Teismas leido prisiekti ieškovams, skolos raštą panaikino, o kaltinamajam skyrė mirties bausmę pagal Statuto I skyriaus 16 straipsnį – sudeginti [1, 176–177]. 1635 m. kovo 6 d. Jeronimas Vongorskis buvo nuteistas ne tik už skolos rašto, bet ir už Žemaičių žemės teismo dekreto falsifikavimą [7, 63]. Kartu su juo mirti nuteisti ir du skolos rašto antspauduotojai. Tais pačiais metais gegužės 10 d. Žemaičių kapitula kaltino 4 Geliševičių giminės atstovus, greičiausiai pusbrolius, suklastojus vyskupo 10 000 kapų grašių skolos raštą [7, 177]. Kaltinamieji teigė raštą paveldėję iš savo giminaičio kunigo. Teismas, nepaisydamas, kad ant kvito buvo kapitulos antspaudas ir kai kurių narių parašai, skyrė kaltinamiesiems mirties bausmę sudeginant. Antspaudu ir parašų tikrumas nebuvo

nustatinėjamas. Pagrindinis argumentas skiriant bausmę – dokumentas nebuvo įrašytas į teismų knygas, kaip to reikalavo teisė.

Apie 11 proc. nusikaltimų, už kuriuos reikalauta mirties bausmės, sudarė raganavimas. Tiesa, paties pilies teismo sprendimų šiose bylose yra nedaug. Didžiąją dalį sudaro pilies teismo knygoje įrašytos vaznių reliacijos iš dvarų, tėvoninių teismų. 1602 m. gegužės mėn. Rietavo urėdas svarstė kerėtojos Gertrūdos Jakutaitės bylą. Rietavo bajoras Valentinas Žvaginis kaltino ją pakerėjus jo dukrą ir sūnų, dėl ko tie neva neteko proto. Tardymo metu Gertrūda prisipažino padariusi šį nusikaltimą ir buvo nuteista sudeginti ant laužo [29, 86]. Kartais raganavimas buvo tapatinamas su nuodijimu. 1631 m. lapkričio 10 d. Žemaitijos pilies teisme bajoras Jonas Purslis skundė Stanislovo Paškevičiaus mergą Sofiją Stasytę, kad ši įkalbėjo jo mergą Agnę Andriejaitę jį nunuodyti ir davė žolių. Kaltinimą nuodijimu dar papildė kaltinimas kerėjimu – kerais paveikė jo raugalą, kad nerūgtų, todėl reikalavo teisti už raganavimą. Tačiau teismas leido prisiekti Sofijai Stasytei ir ją išteisino (29, 164–165; 4, 581–582v). Ne visada už raganavimą buvo reikalaujama skirti mirties bausmę. Pavyzdžiui, iš 1641 m. gegužės 8 d. Žemaičių žemininko Ambraziejaus Lukoševičiaus Rekašiaus testamento aiškėja, kad prieš kurį laiką kažkokia Sofija buvo nuteista mirtimi už jo brolio Andriaus Rekašiaus mirtiną pakerėjimą. Tačiau Ambraziejus už ją laidavo, ir ji liko gyva. Dabar pats būdamas ant mirties slenksčio palieka teisę jos tolesnį likimą spręsti brolio sūnui Laurynui, kai šis sulauks pilnametystės [29, 206].

Per 2 proc. visų nusikaltimų sudarė išprievartavimai. Statuto straipsnis, numatantis mirties bausmę už nesvarbu kokio luomo merginos išprievartavimą, realiai atrodė visiškai kitaip. Dalis šių nusikaltimų galėjo slėptis po moterų, ypač nelaisvųjų, grobimu. Kai kuriais atvejais pats grobimo apibūdinimas šią prielaidą lyg ir patvirtintų. Pavyzdžiui, 1635 m. birželio 6 d. Jurgis Adomavičius Beinartas kaltintas padaręs *непрыстойны пану Богу и людям подстивым обридливы учинок*, pagrobdamas Samuelio Petravičiaus Kęstarto dvaro merginą Barborą Ušinskovną [7, 259]. Tačiau merginos garbės šiuo atveju niekas negynė. Barboros šeimininkas reikalavo tik ją grąžinti ir atlyginti patirtus nuostolius. Net iškėlus bylą dėl išprievartavimo, įrodyti jį būdavo labai sudėtinga, jeigu įtariamasis nebūdavo sugaunamas nusikaltimo vietoje. Pavyzdžiui, tais pačiais metais gegužės 3 d. Baltramiejus Janavičius skundė kitą bajorą Aleksandrą Taljotą jo dvaro mergos Kotrynos išprievartavimu, įvykdytu slapta naktį, aptikus ją miegančią svirne, ir pagal Statuto XI skyriaus 12 straipsnį reikalavo jam mirties bausmės [7, 149]. Tačiau kaltinamasis gynėsi, kad viskas vyko merginai sutikus, nes ši nesišaukė pagalbos. Teismas neatsižvelgė į paaiškinimą, kad ji šaukti negalėjo, nes buvo užkišta burna, ir skyrė išsiteisinamąją priesaiką atsakovui. Tuo tarpu pasinaudojimas trimis bajoraitėmis net nebuvo įvardytas kaip išprievartavimas. 1644 m. gegužės 9 d. Jonas Stanislavovičius Dargevičius su bendrininkais buvo apkaltinti privertę padaryti paleistuvystės nuodėmę [10, 115–116v]. Ieškovų atstovas teisme bandė įrodyti, kad tai tolygu išprievartavimui, grasinant susidoroti ar net nužudyti, ir prašė bausti pagal Statuto XI skyriaus 12 straipsnį. Tačiau teismas atsižvelgė į atsakovų argumentus, kad privertimas padaryti nuodėmę nėra kriminalinis nusikaltimas, ir bylą nurodė kelti žemės teisme.

Tarp pavienių nusikaltimų, už kuriuos reikalauta mirties bausmės, galima paminėti pinigų klastojimą, tapatiną su išdavyste. 1644 m. gruodžio 7 d. Dovydas Blinstrubas apkaltino Jurbarko pasieniūnį Martyną Čudovskį, kad šis 1 000 kapų lenkiškų grašių skolą grąžinęs padirbtą moneta, nukaldinta savo dvare [10, 154–158v]. Teismo sprendimas buvo atidėtas kitai sesijai, bet 1645 m. knyga neišlikusi, todėl bylos baigtis nežinoma.

Žinomas vienas kaltinimas sukursčius padegimą. 1629 m. rugsėjo 13 d. Jurgis Stanislavovičius kaltino Martyną Mikolajevičių, kad šis savo tarnams liepęs padegti jo namus [2, 143]. Tačiau teismas išsiteisinamąją priesaiką skyrė atsakovui.

Lentelė. Nusikaltimų ir bausmių santykis

Nusikaltimai	Prašyta bausmė vyr./mot.	Skirta bausmė vyr./mot.	Ivykdyta bausmė vyr./mot.
nužudymai	34/5	12/1	1/?
plėšimai, vagystės	33/2	21/?	3/?
dokumentų klastojimas	20/-	11/-	2 (?)/-
raganavimas	1/13	1/8	1/4
kūno sužalojimas	8/-	7/-	?/ -
melagingas liudijimas	6/-	1/-	?/ -
išprievertavimas	2/-	-/-	-/-
bendrininkavimas	2/-	-/-	-/-
pinigų klastojimas	1/-	?/ -	?/ -
padegimas	1/-	-/-	-/-

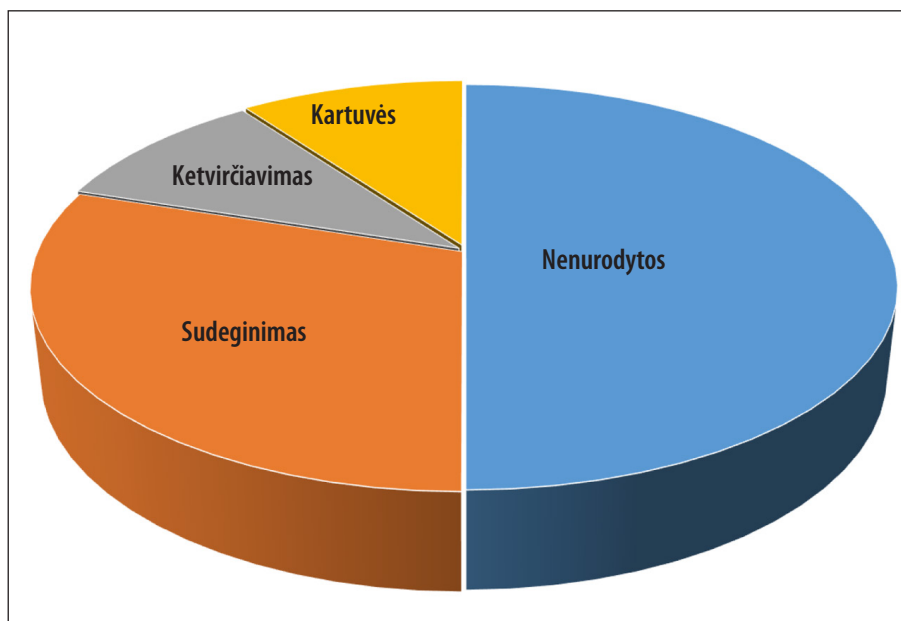
Reikia pabrėžti, kad įrodoma buvo maždaug pusė visų nusikaltimų, dėl kurių kreipdavosi į teismą ir reikalaudavo mirties bausmės. Kai kurie nusikaltimai būdavo ypač sunkiai įrodomi. Iš tų atvejų, kai mirties bausmė nebūdavo skiriama, maždaug trečdalis kaltinamųjų būdavo išteisinami skiriant jiems išsiteisinimo priesaiką. Dar maždaug tiek pat atvejų galutinis teismo sprendimas nežinomas, nes teismas skirdavo vadinamąjį *scrutinium*, t. y. sprendimo priėmimas būdavo atidedamas kitai sesijai nurodant per tam tikrą laiką atlikti tyrimą ir išsiaiškinti daugiau nusikaltimo aplinkybių. Neretai tokių atidėtų bylų tęsinio knygoje, ypač jeigu jos išlikę ne pagal metus, nepavykdavo aptikti. Kartais už kaltinamuosius būdavo laiduojama. Jie atiduodami laiduotojų globai neskiriant bausmės. Pasitaikydavo atvejų, kad įtariamasis būdavo pripažintas kaltu, tačiau jam skiriama lengvesnė bausmė – piniginis atlygis, įkalinimas, pareigybės netekimas. Pavieniais atvejais teismas kaltinimą pripažindavo melagingą. Pagal Statuto papildymą tokiu atveju ieškovui turėjo grėsti tokia pat bausmė, kokios jis reikalavo kaltinamajam [30, 138]. Tačiau praktikoje to nebuvo laikomasi. Pavyzdžiui, 1603 m. rugpjūčio 7 d. teismas pripažino, kad gegužės mėnesio sesijoje J. M. Bartkevičiui mirties bausmė buvo skirta remiantis melagingu jo tėvo pareiškimu siekiant pašalinti sūnų iš ūkio [1, 212–213v]. Teismo sprendimas buvo panaikintas. Tačiau jokių veiksmų prieš tėvą sūnus nesiėmė. 1637 m. liepos 1 d. Adomas Pacevičius, nenorėdamas mokėti skolos po tėvo mirties, apkaltino Žemaitijos pakamarių Jurgį Bilevičių, kad šis tarsi suklastojo skolos raštą [9, 137]. Už tokį nusikaltimą grėsė sudeginimas. Proceso metu paaiškėjo, kad dokumentas tikras. Tą paliudijo vienas likęs gyvas jo antspauduotojas. A. Pacevičius už tokį šmeižtą buvo nuteistas kalėti tik 6 savaites. 1644 m. gruodžio 7 d. pinigų padirbinėjimu kaltintas M. Čudovskis reikalavo tokia pat mirtimi, kokia laukė jo, bausti nusikaltimo neįrodžiusį D. Blinstrubą [10, 158v].

Net ir paskyrus mirties bausmę, jos atlikimas buvo labai komplikuotas. Bet kokiu atveju nuteistieji turėjo teisę teikti apeliaciją Vyriausiajam Tribunolui. Apskūsta buvo beveik pusė visų skirtų mirties bausmių. Tada pilies teismo sprendimo vykdymas būdavo stabdomas. Tolesnio šių bylų likimo reikėtų ieškoti Tribunolo knygoje. Deja, šio laikotarpio jos neišliko. Neretai bausmė būdavo skiriama kaltinamajam už akių, jam asmeniškai teisme nedalyvaujant, o siunčiant tik savo atstovą. Nors Statutas numatė, kad kriminalinėse bylose, kuriose buvo sprendžiamas mirties bausmės klausimas, kaltinamasis turėtų dalyvauti pats [52, IV. 30], praktiškai to nebuvo. Pasitaikydavo atvejų, kad ieškovas primygtinai reikalavdavo laikytis šios Statuto nuostatos [1, 177]. Tačiau teismas nebuvo pajėgus to užtikrinti. Skyrus bausmę už akių, teismui tekdavo kreiptis į valdovą, kad nuteistajam skelbtų baniciją. Pavieniais atvejais, skyrus bausmę, pusės susitaikydavo, išduodavo bausmės atleidimo raštus [29, 204]. Kartais nuteistasis tiesiog pabėgdavo ir taip išvengdavo bausmės [7, 270].

Kaltinamųjų, kuriems buvo prašoma mirties bausmės skiriant pagal lytį, didžiąją dalį – per 80 proc. – sudarė vyrai. Daugiausia moterys buvo kaltinamos raganavimu. Taip pat jos baustos už nužudymus ir vagystes.

Beveik 50 proc. skirtų mirties bausmių teismų knygoje nedetalizuota. Galima daryti tik prielaidą, kad, sprendžiant pagal nusikaltimus, tai paprasta, nekvalifikuota mirties bausmė – nukirsdinimas arba kartuvės. Tiesa, bausmė už vagystes dažniausiai sukonkre-tinta – 10 proc. nuteista pakarti. Kvalifikuotų nusikaltimų atveju skirta mirties bausmė dažniausiai būdavo nurodoma. Beveik 30 proc. visų skirtų bausmių sudarė sudeginimas, paprastai skirtas už raganavimą ir dokumentų klastojimą. Apie 12 proc. – ketvirčiavimas už pač sunkius sužalojimus ir žiaurios nužudymus.

Diagrama. Skirtos bausmės

IŠVADOS

1. Analizuojant mirties bausmes XVI a. Žemaitijoje išsamesnių apibendrinimų dėl šaltinių trūkumo padaryti negalima. Įmanoma tik konstatuoti, kad už vagystes tuo metu laukė bausmė kartuvėse, o už bajoro nužudymą – nukirsdinimas. Žemesnio socialinio sluoksnio asmens nužudymas mirtimi nebuvo baudžiamas.

2. XVII a. I pusėje dažniausi nusikaltimai, už kuriuos skirta mirties bausmė, buvo nužudymai ir vagystės (plėšimai). Nedaug nuo jų atsiliko dokumentų klastojimas, sunkus kūno sužalojimas ir raganavimas. Toliau – melagingi liudijimai. Kaltinimų prievartavimu paprastai nepavykdavo įrodyti.

3. Dažnai bylose skirta mirties bausmė nenurodoma. Daroma prielaida, kad tai, tikėtina, paprasta, nekvalifikuota mirties bausmė – nukirsdinimas. Apie trečdalį visų skirtų bausmių sudarė sudeginimas. Maždaug po 10 proc. – ketvirčiavimas ir mirtis kartuvėse.

4. Pilies teismo praktikoje buvo susiduriama su didele skirtų bausmių vykdymo problema. Įvykdoma buvo apie 14–15 proc. visų skirtų bausmių. Pagrindinės priežastys – teisė apeliuoti bet kuriame teismo proceso etape (dažniausiai būdavo apeliuojama išgirdus mirties bausmės nuosprendį) ir atsakovo nestojimas prieš teismą, t. y. teisimas per atstovą (skyrus bausmę, tiesiog nebūdavo kam jos įvykdyti), nors Statutas kriminalinėse bylose tai draudė.

5. Maždaug trečdaliu atvejų mirties bausmės reikalavimas ir jos skyrimas buvo grindžiamas konkrečiais Statuto straipsniais. Dažniausiai dokumentų klastojimo, nužudymo, išprievartavimo bylose. Įdomu tai, kad teismas vienose bylose griežtai laikydavosi Statuto normų, kitose, ypač jeigu atsakovas būdavo bajoras, o nukentėjęs žemesnio socialinio sluoksnio žmogus, tas normas visiškai ignoruodavo.

Gauta 2015 01 06
Priimta 2015 07 09

Šaltiniai ir literatūra

- [1] Žemaičių pilies teismas (1602–1606), Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – *VUB RS*), f. 7, Nr. 14453.
- [2] Žemaičių pilies teismas (1628–1629), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14455.
- [3] Žemaičių pilies teismas (1630–1631), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14456(3a).
- [4] Žemaičių pilies teismas (1631), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14456.
- [5] Žemaičių pilies teismas (1632), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14457.
- [6] Žemaičių pilies teismas (1633), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14458.
- [7] Žemaičių pilies teismas (1635), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14459.
- [8] Žemaičių pilies teismas (1636), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14460.
- [9] Žemaičių pilies teismas (1637), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14461.
- [10] Žemaičių pilies teismas (1644), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14463.
- [11] Žemaičių pilies teismas (1646–1647), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14464.
- [12] Žemaičių pilies teismas (1650–1651), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14466.
- [13] Žemaičių pilies teismas (1652–1653), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14467.
- [14] Žemaičių pilies teismas (1654), *VUB RS*, f. 7, Nr. 14468.
- [15] Konstantino Jablonskio fondas, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – *LMAB RS*), f. 256.
- [16] ANDRIULIS, Vytautas; MAKSIMAITIS, Mindaugas; PAKALNIŠKIS, Vytautas; PLEČKAITIS, Justinas Sigita; ŠENAVIČIUS, Antanas. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.

- [17] BARDACH, Juliusz. *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.* Warszawa-Białystok: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; Białostockie Towarzystwo Naukowe, 1970.
- [18] BARDACH, Juliusz. *Statuty Litewskie a prawo rzymskie.* Warszawa: Wydaw. Sejmowe, 1999.
- [19] BURBA, Domininkas. *Bajorijos kriminaliniai nusikaltimai ir bausmės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a.:* daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.
- [20] BURBA, Domininkas. Nusikaltimai ir bausmės Vilniaus pilininko jurisdikcijoje XVIII a. antroje pusėje. *Lietuvos pilys*, 2007, Nr. 3, p. 49–65.
- [21] DRUNGILAS, Jonas. Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia). Iš: *Lietuvos istorijos metraštis*. 2004-2. Vilnius, 2005, p. 53–78.
- [22] DRUNGILAS, Jonas. Laukuvos apylinkių bajorija XVI–XVIII amžiuje. Iš: *Laukuva*. I dalis. Vilnius, 2005, p. 189–200.
- [23] GUDAVIČIUS, Edvardas. Pirmojo Lietuvos Statuto baudžiamosios teisės bruožai. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*. Vilnius, 1975, Nr. XV(2), p. 85–102.
- [24] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*. Parengė A. Baliulis, E. Meilus. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos 1-kla, 2001.
- [25] *Lietuvos Metrika, 47-oji Teismų knyga (1562–1566)*. Sudarė I. Valikonytė. Vilnius: LII 1-kla, 2001.
- [26] *Lietuvos Metrika, 8-oji Teismų knyga (1533–1535)*. Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt. Vilnius: Vilniaus universiteto 1-kla, 1999.
- [27] *Lietuvos Metrika, 6-oji Teismų knyga (1528–1547)*. Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt. Vilnius: Vilniaus universiteto 1-kla, 1995.
- [28] MIKALAUSKAS, Antanas. *Das Strafrecht der dei Litauischen Statute von 1529, 1566 und 1588*. Kaunas: J. Karvelio prekybos namai, 1937.
- [29] *Raganų teismai Lietuvoje*. Parengė K. Jablonskis, R. Jasas. Vilnius: Mintis, 1987.
- [30] RAUDELIŪNAS, Vytautas. Trečiojo Lietuvos Statuto pataisos (XVI a. pap.). Iš: *Teisinių institutų raida Lietuvoje XIV–XIX a.* Vilnius: Mintis, 1981.
- [31] SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto 1-kla, 2010.
- [32] SAVIŠČEVAS, Eugenijus. Apie bajorų gyvenimą, aistras ir mirties bausmę XVI a. Žemaitijoje. Iš: *Istorijos šaltinių tyrimai*. T. 2. Sudarė A. Dubonis. Vilnius: LII 1-kla, 2010, p. 179–208.
- [33] SOCHANIEWICZ, Kazimierz. *Przyczynek do czarów na Żmudzi w XVII wieku*. Lwów, 1922.
- [34] STANKEVIČ, Adam. *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII a. II pusėje: bajoriškiosios teisės raiška*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto 1-kla, 2013.
- [35] TRIMONIENĖ, Rita Regina. Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai Žemaičių žemės ir pilies teismo aktuose. XVI a. antra pusė – XVII a. pirma pusė. Iš: *Istorijos tekstai ir vietos kultūra*. Šiauliai–Ryga: Lucilijus, 2004, p. 167–178.
- [36] VALIKONYTĖ, Irena; LAZUTKA, Stasys; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Margi raštai, 2001.
- [37] VALIKONYTĖ, Irena. Pirmasis Lietuvos Statutas Žemaitijoje. Iš: *Istorijos šaltinių tyrimai*. T. 3. Sudarė D. Antanavičius. Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 179–194.
- [38] VANSEVIČIUS, Stasys. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai-teisiniai institutai*. Vilnius: Mintis, 1981.
- [39] ZUJIENĖ, Gitana. „Theatrum poenarum“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raganų teismuose XVI–XVIII a. Iš: *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios*

- Kunigaikštystės tyrimuose*. Parengė Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė. Vilnius: LII I-kla, 2013, p. 343–361.
- [40] *Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a.* Sudarė D. Antanavičius, E. Savišcevas. Vilnius: Versus aureus, 2010.
- [41] ДЕМЧЕНКО, Григорий. *Наказания по Литовскому Статуту в его трех редакциях (1529, 1566 и 1588 гг.)*. Киев: Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1894.
- [42] ДОВНАР, Таисия. *Развіцце асноўных інстытутаў грамадзянскага і крымінальнага права Беларусі у XV–XVI стагоддзях*. Мінск: Пропілея, 2000.
- [43] КОВАЛЬОВА, С. *Судострій і судогинство на Українских землях Великого Князіства Литоского*. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
- [44] МАЛИНОВСКИЙ, Иоанниковий. *Учение о преступлении по Литовскому статуту*. Киев: Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1894.
- [45] ПОЛЩУК, Володимир. *Луцкий замковый уряд в адміністративній системі Великого князіства Литовского до реформ 1564–1566 рр.* *Український історичний журнал*. Київ, 2003, № 2, с. 3–13; 2005, № 1, с. 108–124.
- [46] ПОЛЩУК, Володимир. *Между процедурой и формуляром: источниковедческий анализ судебных записей замковых книг перед реформой 1564–1566 гг. (на примере луцких замковых книг 1558–1566 гг.)*. Із: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*. Vilnius: LII I-kla, 2007, p. 355–380.
- [47] ПОЛЩУК, Володимир. *Світки у русько-литовському праві до судово-адміністративної реформи 1564–1566 рр.* *Молодая нація*. Киев, 2000, № 1, с. 123–163.
- [48] СТАРЧЕНКО, Наталія. *Вбиство князів Четвертинских 1576 р.: судовы процес та замирення на Волини в кінці XVI ст.* Із: *СОЦІУМ. Альманах соціальної історії*. 2007, випуск 7, с. 83–110.
- [49] СТАРЧЕНКО, Наталія. *Судова риторика як вияв цінностей волинської шляхти кінця 16 ст. (на приклади справи про вбиство Балгазара Гнівоша з Олексова)*. Із: *СОЦІУМ. Альманах соціальної історії*, 2010, випуск 9, с. 318–360.
- [50] СТАРЧЕНКО, Наталія. *Чесць, кров, і риторика. Кофлікт у шляхетському середовищі Волині. Друга полова XVI–XVII століття*. Київ, 2014.
- [51] *Статут Вялікава Князства Литоўскага 1566 года*. Мінск: Тэсей, 2003.
- [52] *Статут Вялікава Князства Литоўскага 1588 года, Тэксты. Даведнік. Каментарыі*. Мінск: выд. Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1989.

GITANA ZUJIENĖ

Death penalty in the Samogitian Castle Court in the 16th century – 1st half of the 17th century

Summary

Based on archival books of the Samogitian Castle Court, the article addresses the application of death penalty in the practice of this court. It examines the crimes for which death penalty was imposed and the methods of execution. The article explores the ratio of requests to impose death penalty, its imposition and actual execution. It pays attention to how the provisions of the Statute of Lithuania were followed in practice.

Owing to the lack of sources, the analysis of the issue of death penalty in Samogitia in the 16th century does not enable more thorough generalizations. We can only state that execution by hanging on the gallows was imposed for thefts, while the murder of a nobleman carried decapitation. The murder of an individual of a lower social rank did not impose capital punishment. In the first half of the 17th century the most common offences carrying death penalty were murders and thefts (robberies). They were followed by document forgery, severe bodily injury and witchcraft. Next was perjury. Usually, accusations for sexual assault could not be proven. As a rule, the type of death penalty imposed is omitted in the cases. It can therefore be presumed that most commonly the usual, non-qualified death penalty in the form of decapitation was executed. Death by burning made up around one third of capital punishment cases. Quartering and hanging each accounted for roughly 10 per cent of the cases. The castle court practice shows a big problem of execution of the sentences imposed. Roughly 14–15 per cent of all sentences were executed. It was mostly due to the right to appeal in any stage of judicial proceedings (appeals were most common upon hearing the judgement of death penalty) and the defendant's absence from the court, i. e. litigation through a legal representative (when the punishment was imposed, there was simply no one to execute it on), even though it was prohibited by the Statute in the event of criminal offences. In around one third of the cases, the request to impose death penalty and its actual imposition were based on specific articles of the Statute. It was mostly in the cases of document forgery, murder, sexual assault. It is interesting to note that in some cases the court strictly adhered to the norms of the Statute, whereas in other cases, especially with a nobleman acting in the position of a defendant and the aggrieved party being an individual of a lower social rank, the norms were completely ignored.

Key words: the Samogitian Castle Court, books of the Castle Court, death penalty, the Statute of Lithuania